The article deals with specific features of using business idioms in publicistic discourse, represents their thematic areal, as well as reveals phonetic, lexical and semantic peculiarities.

Key words: *business idioms, thematic areal, publicistic discourse, expressive means of second nomination, semantic group.*

Ольга Кущ
(Вінниця)

УДК 37.011. 3 – 051:808.5

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ УЧИТЕЛЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Особистість сучасної молодої людини формується переважно засобами мови й на мові, на її лексико-поняттєвому арсеналі й розкривається як освічена виразна індивідуальність також через мову. Великий український науковець О.О. Потебня писав: „Мовна індивідуальність виділяє людину як особистість, і чим яскравіша ця особистість, тим повніше вона відображає мовні якості суспільства“ [6, с. 98].

Мова є водночас явищем індивідуальним і соціальним, обслуговує як кожну окрему людину, так і суспільство загалом. Вона спрямована і у внутрішній світ людини, її психіку, і в зовнішній світ природи людських взаємин. На ґрунті мови й конкретно-чуттєвого досвіду людина зростає як особистість. Той, хто прагне досягти успіху в житті, „створити себе“, неодмінно має використати для цього можливості мови.

Між рівнем освіченості загальної культури й рівнем мовної культури людини існує чітка співмірність і залежність. Цілеспрямованість на інтелектуальне зростання, творчі шукання, духовні устремління потребують від кожної молодої людини інтенсивного вивчення мови, оволодіння лексиконом, виражальними засобами, бо мова є і засобом інтелектуально-культурних досягнень, і способом їхньої презентації в суспільстві.

Актуальність дослідження. На сьогодні роль учителя в суспільстві зростає, оскільки він не тільки навчає, а передусім виховує в учневі суспільно свідому мовну особистість. Виховання здійснюється не тільки під час перебігу навчального процесу, не тільки в позанавчальний час у проведенні різних виховних заходів, а й передусім демонстрацією самим педагогом зразків соціальної комунікації, прикладами досконалого володіння культурою мовлення і культурою поведінки, адже так учитель формує в молодого покоління модель спілкування в суспільстві.

Мета статті – висвітлити проблему формування в педагогічних працівників культури професійного спілкування, стійкої моделі мовної презентації в суспільстві, удосконалення етикетних умінь і навичок ділової комунікації.

Проблема мовної особистості впродовж багатьох років перебуває в центрі уваги багатьох дослідників (Б. Додонов, Л. Кондрашова, Л. Сбітнєва, О. Чебикта ін). Зокрема в працях В. Сухомлинського наголошується на важливості згаданої проблеми. Автор зазначає, що культура мови стає особливою сферою духовного життя людини і що без широкого й повного діапазону почуттів не буде повноцінної людини. Педагог визначив такі ознаки мовної особистості: культура відчуттів і сприймань, культура слова та емоційних станів, емоційна сприйнятливість світоглядних і моральних ідей, принципів, істин [7].

Неможливо не звернути увагу й на те, що деякі сучасні дослідники вбачають навіть в еволюції способів комунікації головну рушійну силу розвитку суспільства. Генезис проявів і механізмів феномену соціокультурного діалогу з позицій різних наук досліджували: Ж. Піаже, Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, А. А. Леонтьєв, А. Р. Лурія, С. Д. Кацнельсон, А. Н. Соколів, Т. В. Ахутіна, Л. П. Гримак (соціальна психологія), Ю. М. Лотман, Б. А. Успенський, В. В. Іванов, У. Еко (семіотика), К. Леві-Строс, А. Р. Редкліфф-Браун, М. Мосс (соціальна антропологія), М. М. Бахтін, Д. В. Верч, М. С. Каган, С. С. Гусєв, Г. Л. Тульчинський, Є. Г. Еткинд (філософія культури) та ін.

У наукових працях, присвячених людині, ідеться про те, що мовна особистість трактується як „сукупність здібностей та характеристик людини, що зумовлюють створення та сприйняття нею мовних творів (текстів), що розрізняються ступенем структурно-мовної складності, глибиною і точністю відбиття дійсності, певною спрямованістю“ [2, с. 215].

Мовну здатність називають „вищою психічною функцією людини“ [3]. Ю. М. Караулов розбудував модель мовної особистості, що інтегрує три структурні рівні. Перший рівень – вербально-семантичний (інваріантний), який відбиває ступінь володіння повсякденною мовою. Другий рівень – когнітивний, на якому відбувається актуалізація та ідентифікація релевантних знань і уявлень, які властиві соціуму і які створюють колективний (або індивідуальний) простір. Третій рівень – вищий, прагматичний. Він містить мотиви та мету, які рухаються завдяки розвитку мовної особистості. Концепція трирівневої структури мовної особистості співвідноситься з трьома типами комунікативних потреб – контактовстановлювальною, інформаційною та маніпулятивною, а також із трьома аспектами процесу спілкування – комунікативним, інтерактивним та перцептивним.

У сутності мовної особистості вчений визначає такі компоненти:

1. Ціннісний, світоглядний компонент змісту виховання, тобто система цінностей, яка закладає ієрархію духовних уявлень, що лежать в основі формування національного характеру та реалізуються в процесі діалогового спілкування.

2. Культурологічний компонент, тобто рівень освоєння культури як ефективного засобу підвищення інтересу до мови.

3. Особистісний компонент, тобто те індивідуальне, глибинне, що є в кожній людині [3].

Згідно з концепцією В. В. Красних, у мовній особистості визначаються такі складники: 1) людина – мовець – особистість, одним із видів діяльності якої є мовленнєва діяльність; 2) власне мовна особистість – особистість, яка виявляє себе в мовленнєвій діяльності і володіє сукупністю знань та уявлень; 3) мовленнєва особистість – це особистість, яка реалізує себе в комунікації, обирає та здійснює ту чи ту стратегію й тактику спілкування, репертуар засобів; 4) комунікативна особистість – конкретний учасник конкретного комунікативного акту, реально діючий у реальній комунікації [5].

Отже, мовна особистість – соціальне явище, але в ній є й індивідуальний аспект. У реальному спілкуванні, у діяльності вона реалізується як особистість мовленнєва, яка виконує певні когнітивно-прагматичні правила, встановлені в комунікації цієї лінгвокультурної спільноти.

Вихованню національно свідомої україномовної особистості підпорядковується культурологічний аспект навчання української мови, що орієнтується на кілька сфер мовленнєвої діяльності й мовної субстанції:

1) мова у своєму семантичному обсязі органічного матеріалу – морфеміці, лексичній семантиці, фраземах, стилістемах, конструкціях і структурах, виразах, надфразових єдностях і зразках текстів – акумулює розум та естетику нації, вона відкриває людині доступ до надбань культури, інтегрує попередні знання, здатна прогнозувати наступні;

2) мова в евфонії й ритмомелодиці дає гарну основу для пісенно-музичного мистецтва, народнопісенної, романсової, капельної, вокальної, хорової та оперної творчості;

3) мова як мистецтво живого спілкування, дотепу, жарту, іронії, сатири, як засіб, спроможний викликати естетичне задоволення;

4) мова як основа й матеріал фольклору, а фольклор як джерело літературної мови;

5) мова як носій і культура фаху, компетенція і професіоналізм із будь-якого фаху – це передусім бездоганне володіння фаховим мовленням;

6) мова як естетика повсякденного побутового спілкування [4].

Не просто сума знань про мову, а сама мова в її гармонійному живому звучанні, лексичному і фразеологічному багатстві, стрункості й вишуканості граматичних форм та конструкцій, стилістичному різноманітті має володарювати в школі й вищому навчальному закладі, бо вона – „найголовніше і найглибше джерело національної духовності“ [1].

У вихованні рис творчої особистості інтелектуальної еліти – професіоналів-пошуковців та формуванні їхньої життєвої стратегії важливе місце посідають у єдності мовна освіта та мовне виховання, мовна культура і мовна поведінка.

Мовна особистість педагога інтегрована в його мовленнєвій культурі спілкування, у його манерах, культурі зовнішнього вигляду, умінні провадити соціальну комунікацію.

Професійна компетентність педагога в реальному педагогічному процесі виявляється в єдності із загальнокультурними і моральними проявами його особистості.

Культура зовнішнього вигляду ідеального вчителя – це його невід'ємна частка. Вона виконує професійну функцію: сприяє вихованню художньо-естетичних смаків учнів та гармонійно уособлює професійну діяльність вчителя. Одяг повинен бути естетично витриманий: гарний, у кольоровій гамі переважають помірні насичені барви. Стиль одягу – діловий, але не сіро-буденний. У манері одягатися знаходять вияв уміння враховувати місце, вік, нагоду, пори року, контингент вихованців та конкретну ситуацію. Із гардеробу вчителя, який використовується в професійній діяльності, вилучається: ультрамодний одяг, незвичайний фасон якого відволікає увагу учнів, одяг занадто яскравих тонів, що стомлює й дратує учнів. Взуття має бути чисте, відремонтоване, зручне, легке, елегантне. Висота каблука оптимальна, а стукіт каблуків не відволікає уваги учнів. Вибір прикрас повинен демонструвати почуття міри, смак. Не можна використовувати надто дорогих і яскравих коштовностей, щоб не відволікати увагу учнів. Волосся має бути завжди чисте, ретельно зачесане. Не допускати надміру експериментів зі своїм волоссям, щоб химерні зачіски й часті зміни кольору не відволікали уваги учнів. Макіяж повинен гармоніювати з одягом, зачіскою, аксесуарами, прикрасами. Він має залежати від погоди, пори року, віку, обставин; йому має бути притаманне почуття міри.

Ще однією важливою характеристикою діяльності вчителя є його мовна культура. Мова – найважливіший засіб спілкування вчителя з учнями, головний інструмент педагогічної праці. Вона є засобом безпосереднього впливу на свідомість і поведінку учнів. Важливі показники мовної культури педагога – змістовність, логічність, точність, ясність, стислість, простота, емоційна виразність, яскравість, образність, барвистість мовлення, правильна літературна вимова, вільне, невимушене оперування словом, фонетична виразність, інтонаційна різноманітність, чітка дикція, правильне використання логічних наголосів та психологічних пауз; взаємовідповідність між змістом і тоном, між словами, жестами та мімікою. Важливими в мовленні педагога є постановка голосу, його тон. З учнями треба розмовляти так, щоб вони відчували в мові педагога його волю, душу та культуру.

Манери вчителя – це зовнішня форма його поведінки в соціумі: учнівському, батьківському та учительському колективах. Чим досконаліші ці манери, тим більша сила їхнього виховного впливу. Учитель повинен впевнено володіти манерами, що відповідають нормам етикету на певному етапі розвитку людства. Розглянемо деякі вимоги, які ставляться до манер учителя: 1. Педагогічні манери ґрунтуються на загальноприйнятих нормах поведінки людей цивілізованого суспільства. 2. Манери вчителя повинні бути природними й невимушеними. На це звертає увагу К. Д. Ушинський. Він зауважує, що „не повинно бути штучності, навмисності. Природними та живими мають бути міміка і жести учителя, вони повинні виражати непідробну зацікавленість у подіях, що відбуваються під час навчання". 3. Манери педагога мають бути гуманістично спрямованими. Відомий лозунг медпрацівників *„Не зашкодь*" можна віднести й до професії вчителя. Навіть учительський погляд важить надто багато для дітей, щоб його ігнорувати. Вчитель не має права зашкодити психіці дитини ні поглядом, ні жестом, ні мімікою, ні словом. В. О. Сухомлинський уважає, що учителю, перш ніж робити дисциплінарне зауваження учневі, треба лагідно доторкнутися до його плеча чи покласти руку на голову, заглянувши в очі. Така поведінка педагога буде воістину гуманна. 4. Учительські манери повинні мати яскраво виражений особистісний характер. Особлива посмішка й жести, стиль спілкування, манери вітатися тощо в кожного свої, тому така своєрідність і вабитиме дітей. З огляду на це потрібно чітко відпрацювати і, можливо,

довести до автоматизму свій особливий стиль педагогічних манер. В історії педагогіки є цікаві приклади щодо цього. Зокрема, І. Я. Франко написав спогад, присвячений учителю гімназії, де він навчався, Е. Турчинському. У фрагменті його розповіді є такі думки: „Радість, смуток або гнів ми розуміли швидше з його очей, обличчя, рухів, ніж з його слів. І треба було бачити, як з появою задоволеної усмішки на його обличчі, прояснювалися обличчя його учнів, весь клас охоплювався радістю". 5. Учительські манери мають бути естетично витриманими. А. С. Макаренко наполягав на тому, що вихователь не може нехтувати естетикою свого зовнішнього вигляду. У закладі, де працював цей відомий педагог, було прийнято на роботу приходити в найкращому одязі. Учитель із нечищеним взуттям чи несвіжою носовою хустинкою на урок не допускався. 6. Поведінка вчителя має бути емоційно стабільною, оскільки учні дуже чутливі до зміни настрою, почуттів. Зайве занепокоєння вчителя якоюсь проблемою знаходить своє відображення в зміні емоційного настрою учнів. Педагогу варто ознайомитися з прийомами аутотренінгу та використовувати їх для вмілого керування емоціями та фізичним станом власного організму. Доречно застосовувати і деякі прийоми системи К. Станіславського, наприклад, прийом зняття „м'язового затиску". 7. Лінія поведінки вчителя має йти і від дітей. Педагогічне життя вимагає миттєвого реагування: то потрібно бути лагідною, ніжною, співчутливою, то твердою, суворою, непохитною, то терплячою або навіть непомітною людиною. Усе це варто виразно демонструвати своєю поведінкою. 8. Учитель не повинен приховувати задоволення від своєї роботи, від спілкування з учнями – він радіє маленьким перемогам, своїм і своїх вихованців. Зауважимо, що деякі педагоги-класики наполягають на тому, що нещасливі люди, невдахи в житті, а точніше ті, хто себе такими вважає, не мають права працювати в школі, оскільки поведінка таких „знедолених" педагогів відкрито про це повідомляє, що негативно впливає на психіку учнів. Найкращий, на думку учнів, це вчитель веселий, оптимістично налаштований, який вміє доречно пожартувати й разом із дітьми посміятися. 9. Учительські манери мають визначатися творчістю, що найчастіше виявляється в нестандартних ситуаціях. Схильність до імпровізації, прояв інтуїтивних здібностей допомагає співвідносити власну поведінку з обставинами й адекватно поводитися, знаходячи доречні засоби вербальної та невербальної комунікації. 10. Поведінка вчителя має бути дещо розкутою (у розумних межах), що дозволяє привернути до себе учнів. Нерідко дітей переводять до розряду „важких" саме через невміння чи небажання вчителя переступити бар'єр, що відокремлює його від учня. Звичайно, про панібратство не може бути й мови, але порушити „стіну прохолоди" між собою й учнями варто.

Потреба працювати над удосконаленням своїх манер продиктована самим життям. Ніхто, мабуть, не буде заперечувати, що вихований учитель – найкращий вихователь дітей. Вихованість виявляється саме в манерах, які потрібно повсякчас удосконалювати. Чим вихованіший учитель, тим благородніший вплив на вихованців і продуктивніший кінцевий результат діяльності. Недаремно ж влучно зауважує з цього приводу А. Дістервег: "Покажи мені своїх учнів і я побачу тебе".

Висновки. Мовна особистість учителя є не лише показником його професійних якостей, а й чинником, що впливає на його визнання в педагогічному світі, а це передовсім може стати основою для подальших серйозних роздумів педагогів над особливостями свого мовлення й комунікативної поведінки. Складний процес формування лінгвістичної культури молодого покоління в педагогічному навчальному закладі є постійним процесом формування індивідуального та колективного етноменталітету мовних особистостей як свідомих членів суспільства засобами мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Педагогіка духовності : погляд на горизонти сучасності / В. Андрущенко // Педагогіка духовності : поступ у третє тисячоліття : матеріали. – К., 2004. – С. 6.
2. Леонтьев А. Психолингвистика и личность / А. Леонтьев // Основы психодиагностики. – Москва ; Санкт-Петербург, 2001. – 280 с.
3. Лолер Дж. Коэффициент интеллекта, наследственности и расизм / Дж. Лолер. – М. : Прогресс, 1982. – 253 с.

4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : МГУ, 1987. – 261 с.
5. Корніяка О. М. Педагогічна діяльність і культура педагогічного спілкування / О. М. Корніяка // Практична психологія і соціальна робота. – 2003. – №1. – С. 38–43.
6. Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология : курс лекций / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.
7. Потебня А. Мысль и язык / Потебня А. – К. : Вища школа, 1991 – 622 с.
8. Сухомлинський В. О. Слово про слово / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 5. Статті. – С. 160−167.
9. Ушинський К. Д. Передмова до першого видання „Дитячого світу“ // Вибрані педагогічні твори : в 2-х т. : Т. 2 / [редкол. : В. М. Столєтов та ін.]. – К. : Рад. школа, 1983. – С. 203−216.

Статтю присвячено дослідженню проблеми формування мовної особистості вчителя-словесника як носія моделі суспільної комунікації. Окреслено деякі принципи класифікації мовленнєвої діяльності, розглядаються типології мовних особистостей; звернено увагу на потребу розбудови теоретичних моделей мовленнєвої особистості, які б визначали особистість у перспективі культурної традиції народу, етносу.
***Ключові слова**: мовленнєва діяльність, мовна особистість, мовленнєва культура спілкування.*

The article deals with the formation of the language personality of a philology teacher as a bearer of the model of public communication. Some principles of the classification of language activity are researched, the types of language personalities are studied, the attention is paid to the necessity of researching of language personality theoretical models.
***Key words**: language activity, language personality, speech communication culture.*

Тетяна Левченко
(Переяслав-Хмельницький)

УДК 811.161.2’27

МЕТАФОРИЗАЦІЯ ДІЄСЛІВ У РОЗМОВНОМУ МОВЛЕННІ

Традиції досліджувати мову як соціальне явище заклали В. Жирмунський [6], О. Береговська [1], М. Грачов [3], Й. Дзендзелівський [5], Л. Нікольський [11], Л. Ставицька [7] О. Швейцер [11] та ін. Історія вивчення соціальних діалектів в Україні налічує не одне десятиліття: увагу дослідників привертали таємні мови лірників і кобзарів, арго злочинців, сленг військових, молоді тощо. Проте питання про роль дієслівної метафори в арго на території України досі не було об’єктом комплексного дослідження, що зумовлює *актуальність* пропонованої статті. З огляду на це наша мета полягає в аналізі дієслівної метафори, яку представлено в мові арго, дослідженні процесу лексичної метафоризації та динаміки розвитку зазначеної групи лексики.

Оскільки метафора традиційно вважається основною словотвірною моделлю арго, дієслівна метафоризація стала головним аспектом нашої розвідки. Процес дієслівної метафоризації охоплює зазвичай тематичні групи лексем, про що свідчать сформовані в мові численні схеми перенесень назв з однієї сфери дійсності на іншу [1, с. 32]. Об’єкти і явища природи проектуються передусім на людину, дії, які виконує людина, адже мова за своєю сутністю глибоко антропоцентрична, вона повністю належить тільки людині, а тому вся вербальна категоризація фрагментів картини світу зорієнтована саме на неї та на її національний характер [11, с. 67].

Сутність дієслівної метафори полягає в уживанні слова, що позначає предмет, явище, ознаку, дію, для назви іншого предмета, явища, дії на основі подібності, яка випливає із порівняння, зіставлення за асоціацією [8, с. 375]. В. Бондалєтов зазначав, що характер переносних значень слів пов’язується з належністю слова до тієї чи іншої граматичної категорії – частини мови, наприклад, переносне значення іменників і прикметників відрізняється від переносного значення дієслова, адже дієслово і прикметник „переносять своє значення не самі по собі…, а тільки по відношенню до іменників, тобто переносять своє значення, коли стосуються різних предметів“ [2, с. 33]. Метафора „слугує одним із засобів посилення образності й виразності мови. Будь-яка метафора – це переносно вжите слово, що